

PRILOG SOCIOLOŠKU ODREĐENJU RATA
KAO DRUŠTVENE POJAVE

Uobičajeno je da opšta sociologija — pogotovo kada se izlaže u formi udžbenika — posebno ne razmatra metod sociološkog određenja rata. Jednostavno se podrazumeva da ona posmatra rat kao društvenu pojavu uopšte uzev, tj. na najvišem nivou opštosti. Takav postupak izostavlja određeniji odgovor na pitanje: šta znači posmatrati rat kao društvenu pojavu uopšte uzev, odnosno ne kaže ništa o tome na koji način sociologija ostvaruje svoje, sociološko određenje rata kao društvene pojave i u čemu je vrednost tog određenja sa stanovišta saznavanja društvene prirode rata. Naše razmatranje predstavljaće pokušaj da se odgovori na to pitanje.

Rat izučava veći broj naučnih disciplina. U načinu izučavanja rata, sociologija se razlikuje od svih drugih naučnih disciplina po tome što stavlja pred sebe ove zadatke:

(1) da, u bezbrojnim međusobnim razlikovanjima ratova koji su vođeni tokom istorije ljudskog društva, utvrdi ono što im je zajedničko, pa stoga prima karakter opšteg svojstva rata kao društvene pojave;

(2) da na osnovu toga utvrdi koje društvene zakonitosti uslovljavaju nastanak i trajanje rata kao društvene pojave uopšte uzev i po kojim društvenim zakonitostima se ispoljavaju njegova opšta svojstva kao društvene pojave;

(3) da na osnovu tih rezultata omogući sebi i drugim naučnim disciplinama da se otkriva društvena uslovljenost karaktera pojedinih istorijskih epoha i pojedinih ratova.

Ostvarivanjem tih rezultata, sociologija postaje pouzdan oslonac ne samo naučnog objašnjenja rata kao društvene pojave uopšte uzev, već i neophodan oslonac drugim naučnim disciplinama koje se, sa stanovišta svog predmeta izučavanja, bave pojedinim stranama rata kao društvene pojave.

Iz takvog određenja rata kao predmeta socioloških istraživanja, proizilazi i metod istraživanja. Kao što se vidi, da bi se došlo do željenog cilja nužno je primeniti takav metod koji će omogućiti da se zaključivanja o ratu kao društvenoj pojavi uopšte uzev, o karakteristikama ratova pojedinih istorijskih epoha, te karakteristikama svakog pojedinog rata — izvode uzimanjem u obzir njegovih suštinskih opštih svojstava kao društvene pojave.

Naše razmatranje je izraz nastojanja da se primeni taj metod. Ono ima za cilj izlaganje opštih teorijsko-metodoloških stavova o suštinskim svojstvima rata kao društvene pojave i utvrđivanje načina njihovog ispoljavanja kao društvene zakonitosti.

1.

Da bi što slikovitije ukazali na činjenicu u kojoj meri je rat prisutan u istoriji ljudskog društva, grupa švajcarskih naučnika je 1969. godine objavila podatak da je od 3200. godine pre naše ere vođeno 14.513 ratova. Bez obzira na tačnost tog podatka, sasvim je pouzdano da su ratovi vođeni od nastanka ljudskog društva¹ u svim područjima zemljine kugle koje su ljudi naseljavali. Za utvrđivanje društvene prirode rata to je prva sociološki relevantna činjenica.

Ona nameće ova sociološki značajna pitanja: šta je uzrok rata kao društvene pojave i da li postoji mogućnost njegovog prevazilaženja kao jednog od oblika ispoljavanja društvenih protivurečnosti.

Sve značajnije filozofske, političke i sociološke doktrine i teorije bavile su se tim pitanjima. Odgovori su različiti. Oni izražavaju ne samo stepen ljudskih saznanja vremena u kojem su davani, već i društveni položaj i interes društvenih snaga koje su stajale iza tih doktrina i teorija.

2.

Druga sociološki relevantna činjenica — kada se rat posmatra uopšte kao društvena pojava — jeste to da je on najantagonističkiji oblik ispoljavanja društvenih protivurečnosti iz dva razloga: (1) zbog toga što je takva društvena radnja koja ima za cilj ostvarivanje interesa zaraćene strane nametanjem protivniku sopstvene volje, i (2) zbog toga što se takav cilj ostvaruje oružanom borbom.

Za utvrđivanje društvene prirode rata značajno je uzimati u obzir oba ta njegova svojstva koja ga čine najantagonističkim disjunktivnim društvenim procesom. To je naročito značajno za utvrđivanje specifikog generike (specifica generiqua) rata kao društvene pojave. Bitan uslov da bi se utvrdila ta specifika (tj. da bi se utvrdilo ono što rat čini pojavom za sebe) jeste doći do odgovora na pitanje: da li je rat pojava koja sama u sebi ima svoju svrhu.

Uvid u literaturu o ratu pokazuje da se do tog odgovora ne može doći ako se u istoj meri ne uzimaju u obzir oba ta svojstva rata kao najantagonističnijeg disjunktivnog društvenog procesa. Na primer, česta su razmatranja o ratu koja objašnjavaju njegovu suštinu kao društvene pojave teom da je oružana borba glavni sadržaj rata, kao jedinom i dovoljnom premissom za objašnjenje suštine rata.

Tačno je da nema rata bez oružane borbe. Ona je diferencija specifikog (differentia specifica) rata kao ono njegovo svojstvo koje ga čini različitim od svih drugih oblika disjunktivnih društvenih procesa. Ali ako se u isto vreme

¹ Ovdje ostavljamo po strani opravdanost diskusije o tome da li je opravdano oružane sukobe u prvobitnoj zajednici označavati terminom rat.

oružana borba smatra za jedino svojstvo rata koje ga čini pojavom za sebe, nije moguće dovoljno tačno utvrditi šta ga uzrokuje, zašto egzistira kao disjunktivni društveni proces, pa stoga ni šta mu je suština kao društvenoj pojavi.

To je moguće utvrditi samo onda ako se uzme u obzir i činjenica da je rat izraz takvog stepena međusobne isključivosti interesa i volja država ili društvenih grupa kao društvenih subjekata, da one pribegavaju oružanoj borbi kao načinu kojim žele takvu protivurečnost rešiti u svoju korist. Prema tome, nije samo oružana borba ono svojstvo rata koje ga čini pojavom za sebe, već i postojanje takve isključivosti interesa i volja država ili društvenih grupa koja dovodi do primene oružane borbe kao načina ispoljavanja te protivurečnosti.

3.

Za rat kao društvenu pojavu je karakteristično da nije samo oblik rešavanja društvenih protivurečnosti, već je u isto vreme i — **sredstvo** rešavanja tih protivurečnosti. Što ga čini sredstvom? Sredstvom ga čini to što znači primenu vojne sile kao posebnog oblika društvene moći država ili društvenih grupa za ostvarivanje željenih ciljeva.

Iz te činjenice proizilazi zahtev da sociološko određenje rata kao društvene pojave podrazumeva i objašnjenje njegove **društvene opravdanosti**. Upravo tim svojim objašnjenjem sociologija daje značajan doprinos razumevanju društvene prirode rata na koje se oslanjaju druge naučne discipline koje proučavaju rat.

U ostvarenjima marksističke sociologije nalazimo dva stava kojim ona određuje svoj metod u objašnjenju društvene opravdanosti rata. Prvi možemo formulisati ovako: rat, između ostalog, znači fizičko uništavanje ljudi i plodova ljudske civilizacije. Ta činjenica je u značajnoj meri relevantna za ocenu njegove društvene opravdanosti, ali kao kriterijum nije dovoljna.

Drugi stav glasi: istorijsko iskustvo ukazuje da bi uzimanje te činjenice kao jedinog ili glavnog kriterijuma za ocenu društvene opravdanosti rata, značilo neuvažavanje društvene zakonitosti po kojoj rata nastaje i egzistira kao društvena pojava. Međutim, zaključivati o društvenoj opravdanosti rata sa stanovišta uvažavanja društvene zakonitosti, pre svega, znači: (1) uzimati u obzir konkretne, promenljive društveno-istorijske uzroke i uslove u kojima se rat primenjuje kao oblik i sredstvo rešavanja društvenih protivurečnosti, (2) uzimati u obzir činjenicu u kojoj meri su ciljevi rata i njegovi rezultati, u datim društveno-istorijskim uslovima, izraz revolucionarnog kretanja, tj. progressa ka višim formama proizvodnje ljudskog života i ljudske slobode, ili izraz otpora takvom kretanju.

Posmatrana u tom smislu, istorija pruža obilje dokaza da ratovi mogu biti vrlo različiti kako sa stanovišta društveno-istorijskih uslova u kojima se vode, tako i sa stanovišta da li, ili u kojoj meri, su izraz revolucionarnog kretanja društva, ili izraz otpora takvom kretanju. Iz te činjenice proizilazi zaključak da je društvenu opravdanost rata moguće utvrditi samo pomoću složenog kriterijuma koji uzima u obzir opšte karakteristike društveno-istorijskih uslova u kojima se vodi, iz kojih konkretnih društvenih protivurečnosti

je proizišao, sa kojim ciljevima se vodi, koje ga društvene snage vode kao vodeće snage i kakve su mu posledice.

Ovom problemu marksistička sociologija posvećuje veliku pažnju. Pri tome ona: (1) pokazuje kako je ocena društvene opravdanosti rata van prostora i vremena u kome se dešava, naučno i ljudski bespredmetna, i (2) otkriva društveno-političku suštinu svakog pojedinačnog rata kao osnovu za utvrđivanje njegove društvene opravdanosti. Na osnovu takvog postupka marksistička sociologija uvodi kao svoju posebnu teorijsko-metodološku kategoriju — **karakter rata**.

4.

Kao glavni način ispoljavanja društvene suštine rata, oružana borba sopstvenom, relativno samostalnom, prirodom višestruko utiče na konstituisanje **vojne sile** kao posebnog oblika društvene moći država ili društvenih grupa, koja i čini rat, kao što je rečeno, sredstvom rešavanja društvenih protivurečnosti.

Uvažavanje te zakonitosti predstavlja, takođe, jedan od značajnih metodoloških zahteva u sociološkom određenju rata kao društvene pojave. On obezbeđuje da se ne zapadne u suprotnu vrstu jednostranosti od one o kojoj je bilo reči u drugoj tački ovog razmatranja. Tamo je rečeno da posmatranje oružane borbe kao jedinog svojstva rata koje ga čini pojavom za sebe, predstavlja jednostranost. Nedovoljno uvažavanje oružane borbe kao jednog od svojstava rata koje ga čini pojavom za sebe, vodi u jednostranost koja onemogućava dovoljno tačno utvrđivanje razlike između rata kao sredstva i oblika rešavanja društvenih protivurečnosti i drugih oblika i sredstava rešavanja tih protivurečnosti. Izloženi stav kao teorijsko-metodološki zahtev, otklanja opasnost zapadanja u tu jednostranost.

Pre obrazloženja izložene teze, potrebno je da kažemo šta podrazumevamo pod pojmom vojna sila. Često se on upotrebljava kao sinonim za vojsku, armiju. Kaže se, na primer, vojna sila neke zemlje i pod tim se podrazumeva njena vojska ili vojska koju može organizovati u slučaju rata. U sociološkom smislu takvo značenje pojma vojna sila je preusko. Takvim njegovim značenjem, na primer, nije moguće objasniti revolucionarne i oslobodilačke ratove u kojima su revolucionarne ili oslobodilačke snage uspešno vodile oružanu borbu, a da u početku rata nisu raspolagale vojskom.

Sa sociološkog stanovišta pojam vojna sila ima šire značenje. U tom smislu nju čini ukupna sposobnost države kao društvene zajednice, ili društvene grupe kao političkog subjekta, da iskoristi postojeće političke, ekonomske, materijalne, tehničke, prirodne i duhovne mogućnosti za postizanje određenih ciljeva oružanom borbom. Opravdanost takvog stanovišta proizilazi iz činjenice da svaka od tih mogućnosti, kada je stavljena u funkciju oružane borbe, postaje sadržinski deo vojne sile kao oblika društvene moći.

Prema tome, u sociološkom smislu, pojmovno možemo odrediti vojnu silu na ovaj način: vojna sila je ukupna sposobnost države kao društvene zajednice, ili društvene grupe kao političkog subjekta, da u funkciju oružane borbe stavi postojeće političke, ekonomske, materijalne, tehničke, prirodne i duhovne mogućnosti kao mogućnosti za ostvarivanje svojih ciljeva.

Razmotrimo sada na koji način oružana borba utiče na konstituisanje i ispoljavanje vojne sile.

Priroda oružane borbe utiče na konstituisanje vojne sile, prvo, na taj način što uslovljava pojavu i stalni razvoj posebnih sredstava za ispoljavanje te sile — oružja. Kvantitet i kvalitet oružja predstavljaju konstitutivni elemenat vojne sile.

Priroda oružane borbe utiče na konstituisanje vojne sile i na taj način što zahteva prilagođavanje oblika organizovanja ljudskog činioca sredstvima za vođenje oružane borbe, ratnoj tehnici. Posledica tog uticaja prirode oružane borbe na konstituisanje i ispoljavanje vojne sile je dvostruka: (1) postojanje posebnih oblika društvenog organizovanja — oružanih formacija, i (2) zavisnost efikasnosti tih formacija od njihove prilagođenosti karakteristikama sopstvene i protivničke ratne tehnike.

Oružana borba utiče na konstituisanje i ispoljavanje vojne sile, zatim, na taj način što uslovljava pojavu ratne veštine kao posebne vrste znanja i društvene delatnosti. Potrebno je reći da se i pojam ratna veština često upotrebljava u preuskom značenju. Naime, često se pod njim podrazumevaju samo specijalizovana stručna znanja o upotrebi ratne tehnike. Naročito za savremene uslove ratovanja, važno je uočiti činjenicu da ratna veština predstavlja, pre svega, sposobnost vodećih društvenih snaga u jednom ratu, a zatim i celokupnog ljudskog činioca, da pronalaze optimalne načine stavljanja u funkciju oružane borbe svih raspoloživih političkih, ekonomskih, materijalnih, tehničkih, prirodnih i duhovnih mogućnosti. Takva sposobnost i ratna veština su relativno samostalan konstitutivni elemenat vojne sile.

Najzad, značajan uticaj oružane borbe na konstituisanje i ispoljavanje vojne sile jeste u tome što ona zahteva posebne moralne i psihofizičke sposobnosti ljudskog činioca rata. Te sposobnosti su borbeni moral, psihička i fizička pripremljenost ljudi za podnošenje svih opterećenja kojima su izloženi u oružanoj borbi i ratnim uslovima življenja. Te sposobnosti su, takođe, konstitutivni elemenat vojne sile.

5.

Rat je društveno-istorijska pojava, ali ne samo po svojim uzrocima, već i po tome što su kvantitet i kvalitet svakog činioca relevantnog za vođenje rata, pojedinačno uzev, takođe društveno i istorijski uslovljeni. Iz te činjenice proizilazi teorijsko-metodološki zahtev da se svaki od njih mora kao takav posmatrati bilo da je reč o utvrđivanju prirode rata uopšte uzev kao društvene pojave, ili nekog konkretnog rata.

Moguće su različite klasifikacije tih činilaca. Za obrazloženje ovog svojstva rata kao jednog od njegovih opštih svojstava, poslužićemo se jednom klasifikacijom koja se pokazala teorijski dovoljno funkcionalna. Prema njoj osnovni činioci rata su: ljudski činilac, materijalno-tehnički činilac, prostor i vreme. Razmotrićemo svaki pojedinačno.

Stanovništvo, posmatrano samo kao demografska populacija, još nije ljudski činilac rata. Ono postaje činilac rata tek organizovanjem za vođenje rata i, razume se, samim činom rata. To organizovanje stanovništva, tj. njego-

vo kvantitativno i kvalitativno obrazovanje kao ljudskog činioca rata, zavisi, pre svega, od društveno-istorijskih uslova u kojima ono istupa kao subjekt rata. O tome istorija ratova daje dovoljno pouzdanih podataka. Štaviše, moguće je na osnovu tih podataka utvrditi i neke opšte karakteristike načina obrazovanja i ispoljavanja stanovništva kao činioca rata za pojedine epohe razvitka ljudskog društva.

U antičko doba, u periodu koje Engels naziva periodom vojne demokratije, samo su robovlasnici bili ljudski činilac rata. Kasnije bitno se menja struktura ljudskog činioca rata, jer većina žive sile čine najamnici. I kvantitativno i kvalitativno to su dva međusobno značajno različita ljudska činioca rata.

Feudalni način proizvodnje i jačanje moći feudalnih država uslovljava nove načine obrazovanja ljudskog činioca rata, njegove nove kvantitativne i kvalitativne odlike od malobrojnih ritterskih vojski do stajaćih feudalnih armija apsolutne monarhije.

Kapitalistički način proizvodnje, buržoaske revolucije, stvaranje i razvoj nacionalnih kapitalističkih država, sve to donosi sobom radikalne promene u načinu i mogućnostima obrazovanja ljudskog činioca rata. Pre svega, neprekidno traje trend kvantitativnog narastanja ljudskog činioca rata, tj. stalno se povećava procenat stanovništva koje neposredno kao oružana živa sila — ili posredno kao proizvodna snaga ili na neki drugi način — aktivno učestvuje u vođenju rata. Izrazite su, takođe, i njegove kvalitativne promene: nacionalno osveščavanje, klasno osveščavanje, politizacija masa, porast sposobnosti država da vrše političku i psihološku manipulaciju masama. Sve su to nove kohezivne i pokretačke snage stanovništva kao činioca rata nepoznate ranijim istorijskim periodima.

Socijalističke revolucije daju, takođe, nova obeležja ljudskom činiocu rata. U njima istupaju politički osveščene i organizovane radne mase kao neposredni subjekt svoje istorije, tj. kao borci za ostvarenje svojih socijalnih i nacionalnih interesa. Zbog toga one predstavljaju istorijski novi kvalitet stanovništva kao ljudskog činioca rata, kakvo ni jedno buržoasko društvo nije moglo ostvariti, pa ni u uslovima kada je vodilo odbrambene, pravedne ratove. To je u stvari takva društvena moć koja proizilazi iz saznanja i opredeljenosti miliona radnih ljudi da ostvare ciljeve rata kao svoje egzistencijalne interese.

Ako uzmemo u obzir izložene činjenice, proizilazi da u najopštijem sociološkom smislu ljudski faktor rata jeste kvantum stanovništva neke zemlje, ili zaraćene strane, koji se — na osnovu postojeće društvene strukture i odnosa u njoj, materijalne osnove, cilja rata i opštih društveno-istorijskih uslova — obrazuje kao takva društveno-politička snaga koja je sposobna da oružanom borbom ostvaruje određene ciljeve.

Materijalno-tehnički faktor rata je dvostruko društveno uslovljen. Prvo, šta sve služi kao sredstvo za vođenje rata, uvek je zavisilo od stepena razvitka materijalne proizvodnje. Istorijska evolucija ratne tehnike od toljage do raketnog i nuklearnog oružja je posledica razvoja materijalne proizvodnje kao društvenog čina.

Druga strana društvene uslovljenosti materijalno-tehničkog činioca rata je nešto manje vidljiva, ali nije manje ni stvarna ni značajna. Ona se izražava

u činjenici da efikasnost ratne tehnike (pa i drugih materijalnih sredstava potrebnih za vođenje rata) ne zavisi samo od njene količine i njenih borbenih svojstava, već i od kvaliteta ljudskog činioca koji se njome služi, od ciljeva rata i od opštih društveno-istorijskih uslova u kojima se rat vodi.

Na primer, vojna sila kolonijalnih metropola — posmatrana sa stanovišta količine i kvaliteta ratne tehnike i ostalih sredstava potrebnih za vođenje rata — bila je svakako višestruko veća posle drugog svetskog rata, nego prošlog veka ili početkom ovog veka. Uprkos tome, svi pokušaji tih metropola posle drugog svetskog rata, da primenom vojne sile, sačuvaju svoje kolonije ostali su bez uspeha. Njihova ogromna materijalno-tehnička superiornost nad oslobodilačkim i revolucionarnim pokretima nije bila dovoljan uslov za ostvarivanje takvog cilja. Razlozi? U modernim oslobodilačkim pokretima kolonizatori su imali kvalitativno novog protivnika. To više nisu bile nekadašnje plemenske strukture koje je bilo moguće držati u potčinjenosti tehničkom superiornošću i politikom zavadj pa vladaj. Oslobodilački pokreti pretvaraju nekadašnje kolonijalne podanike u nacionalno osvešćene, politički i vojnički organizovane mase. Opšti društveno-istorijski uslovi su im omogućavali da u narednim snagama u svetu, pa i u samim kolonijalnim metropolama, nađu političku, moralnu i materijalnu podršku za svoju borbu. Sve ih je to činilo sposobnim da pronađu odgovore na pitanja kako da dođu do sredstava za vođenje borbe protiv kolonizatora i kako ih na najbolji način upotrebiti u uslovima materijalno-tehničke nadmoćnosti neprijatelja.

Prostor je, svojim prirodno-geografskim svojstvima na kome se izvode ratna dejstva, takođe jedan od osnovnih činilaca rata. Da li će se i u kojoj meri neko prirodno svojstvo prostora ispoljiti kao izvor vojne sile, ne zavisi samo od njega kao datog prirodnog kvantiteta i kvaliteta, već i od sposobnosti ljudi kao zaraćene strane da ga koriste kao elemenat svoje vojne moći. Prema tome, tek svojom društvenom akcijom ljudi pretvaraju prostor u činilac rata.

Pokazaćemo to na nekoliko primera. Do pojave borbenih letelica vazduh je bio nerelevantan sa stanovišta ispoljavanja vojne sile. Isti je slučaj sa morskim dubinama i pojavom podmornica. Ili, pojmovi sopstvena i tuđa teritorija su ne prirodno-geografske, već socio-političke kategorije i kao takve označavaju njihov različit uticaj na ispoljavanje ljudskog činioca kao činioca rata. Ako je, na primer, branilac društveno sposoban da teritoriju koju je protivnik osvojio učini neprekidno aktivnim poprištem borbe i otpora protiv agresora, osvajanje te teritorije ne znači stvarno, nego samo prividno povećanje vojne moći agresora. Uopšte uzev, cilj rata, karakter društvenih snaga koje vode rat i opšti društveno-istorijski uslovi u kojima se on vodi, značajno utiču na to kako će se prostor ispoljavati kao činilac rata sa svim svojim prirodno-geografskim i urbanizovanim svojstvima.

Ako se **vreme** posmatra kao jedan od osnovnih činilaca rata, takođe, je očigledno da je takvo njegovo značenje društvena, a ne prirodna kategorija. Promene društveno-istorijskih uslova vođenja rata, uvek su imale za posledicu i promenu značenja jedinice vremena sa stanovišta ispoljavanja vojne sile. Dovoljno je da kao primer uzmemo značenje vremenske kategorije »početni period rata« u prvom svetskom ratu i danas. U prvom svetskom ratu on je značio: izvođenje mobilizacije, prebacivanje i koncentraciju trupa u pogranič-

na područja i mogućnost pomeranja linije fronta pod borbom za nekoliko kilometara na dan. Danas on znači mogućnost stavljanja pod vatreni udar svake tačke na teritoriji protivnika već prvih sati rata, mogućnost upućivanja vertikalnim manevrom krupnih oružanih formacija za nekoliko časova na relacijama od više stotina kilometara, i dnevni prodor oklopnih jedinica nekoliko desetina kilometara.

Iz prikazanih činjenica proizlazi zaključak da je takvo kompleksno shvatanje pojma »društveno-istorijska uslovljenost rata« posebno značajno i za razumevanje vojnih aspekata rata, jer drukčije shvatanje rata ima za posledicu odsustvo dijalektike u teoriji i praksi ratne veštine i njihovo dogmatiziranje. Na primjer, teorija »o ratu na dugme« javila se kao posledica nesposobnosti njenih autora da dijalektički misle, njihove nesposobnosti da, između ostalog, shvate društveno-istorijsku uslovljenost rata. Sličnih primera moglo bi se navesti mnogo. Neuspeo pokušaj dvadesetih godina ovog veka da se socijalistička revolucija u Kini izvojuje na barikadama gradskih naselja, takođe je primer odsustva dijalektičkog shvatanja društveno-istorijske uslovljenosti rata, kao što je kasnije Mao Ce Tungov koncept puta kineske revolucije primer punog razumevanja dijalektičnosti društveno-istorijske uslovljenosti rata. U isti red takvih primera spada i staljinistička kritika jugoslovenskih komunista u toku drugog svetskog rata zato što su uslove vođenja narodnooslobodilačkog rata iskoristili za izvođenje socijalističke revolucije i odlučan otpor jugoslovenskih komunista takvoj kritici.

6.

Jedno od važnih svojstava rata kao društvene pojave jeste — njegova **povezanost kao oblika rešavanja društvenih protivurečnosti sa opštim istorijskim procesom integracije ljudskog društva**. Dugo kroz istoriju ta veza nije mogla biti uočena, jer sam proces te integracije nije bio toliko napredovao da bi svojom pojavnom stranom mogao ukazati na nju. Danas on otkriva činjenice o toj vezi. U isto vreme uočavanje te veze danas je od golemog značaja za razumevanje rata kao oblika rešavanja društvenih protivurečnosti u savremenim uslovima, pa stoga i bitan metodološki zahtev njegovog sociološkog određenja.

Ako posmatramo razvoj ljudskog društva kroz društveno-ekonomske formacije, možemo uočiti neprekidno trajanje opšteg procesa njegove integracije. Ona se probijala različitim putevima i kroz različite oblike. Na primer, u robovlasničkoj epohi ona se ispoljavala kroz transformaciju plemena u narode, stvaranje velikih robovlasničkih imperija, konstituisanje više velikih civilizacija tog vremena. U feudalizmu ona se ispoljavala kroz dalji proces formiranja naroda, širenje velikih religija, razvijanje sve širih ekonomskih veza pojedinih područja sveta, stvaranja velikih feudalnih carstava i civilizacija tog vremena. Razvoj kapitalizma kao društveno-ekonomske formacije daje nove impulse i neprekidno ubrzava opšti proces integracije ljudskog društva. Obrazuju se nacije, nacionalne države i kulture. Neslućenom snagom kapitalistički industrijski način proizvodnje ubrzava tokove ekonomskog povezivanja država i naroda preko stvaranja svetskog tržišta. Socijalizam kao svetsko-istorij-

ski proces sam po sebi predstavlja kvalitativan skok u opštem procesu integracije ljudskog društva, jer ga postepeno oslobađa klasnih protivurečnosti kao zajedničke odlike svih dosadašnjih oblika te integracije i osnovnog činioca koji ograničava njenu dubinu.

Ostaje se na površini stvari, ako se samo zaključi da je rat bio stalni pratilac tog opšteg procesa integracije ljudskog društva. Kao oblik rešavanja društvenih protivurečnosti, on je bio mnogo više od toga. Bio je jedno od sredstava tog procesa. I ne samo to. Vojno organizovanje i samo ratovanje — sa svim svojim posledicama od proizvodnje ratne tehnike i korišćenja rezultata ratnih pobeda za revolucionisanje razvoja ljudskog društva ili kočenje tog razvoja, do stvaranja posebnih sistema vrednosti vezanih za rat i vojsku — bili su integralni deo sadržaja tog procesa.

To se tek ispoljilo u punoj meri u dvadesetom veku. Dolazi do istorijskog kvalitativno nove pojave — svetskog rata. Istoričari s pravom zaključuju da je neposredan uzrok njegovog izbijanja težnja nacionalnih buržoazija tadašnjih vodećih buržoaskih država za preraspodelu izvora sirovina, radne snage i tržišta u svetskim razmerima. Ako se sociološki posmatra uzrok prvog svetskog rata, dolazi se do zaključka da je ta težnja imala svoju objektivnu osnovu. Ona se sastojala u činjenici da je tadašnja politička struktura kapitalizma došla u oštru protivurečnost sa samim razvitkom kapitalizma kao svetskog sistema, tj. kao konkretnim istorijskim oblikom kroz koji se probijao opšti proces integracije ljudskog društva. Kada je u takvim društveno-istorijskim uslovima primenjen rat kao način rešavanja te protivurečnosti, on je neizbežno postao svetski rat, neovisno od predviđanja i volje država kao subjekata koji su ga vodili.

Prvi svetski rat nije ništa doprineo rešavanju te protivurečnosti. Naprotiv, on je nju produbio na dva načina: (1) ubrzao je opšti tok integracije ljudskog društva, a u isto vreme u političkoj strukturi kapitalističkog sveta ojačao dominaciju država koje su iz tog rata izašle kao pobednici, i (2) pojavila se prva socijalistička zemlja koja je objektivno svojim postojanjem inaugurirala nove, nekapitalističke oblike opšteg procesa integracije ljudskog društva. Kada se ponovo ta protivurečnost pokušala rešiti putem rata, posledica je bila - drugi svetski rat. On je bio svetskiji u svim svojim dimenzijama i kao takav odražavao je protivurečnosti ljudskog društva kao svetske zajednice, ali i stepen do kojeg je dospelo opšti proces integracije ljudskog društva.

Razume se, ni taj rat nije rešio protivurečnost između političke strukture ljudskog društva kao svetske zajednice koja se konstituisala posle drugog svetskog rata i opšteg istorijskog procesa integracije ljudskog društva. Ali sa stanovišta razumevanja društvene prirode rata, važno je uočiti da je došlo do novog načina ispoljavanja veze između rata kao oblika rešavanja društvenih protivurečnosti i opšteg istorijskog procesa integracije ljudskog društva. On je posledica delovanja, naročito, ovih činilaca: (1) nacionalnog osveščavanja i političke emancipacije naroda kakvu dosadašnja istorija ljudskog društva nije poznavala, (2) razvoja socijalizma kao svetskog sistema, (3) ekonomske povezanosti sveta, i (4) razvoja ratne tehnike. Pod uticajem tih činilaca veza između rata kao oblika rešavanja društvenih protivurečnosti i dostignutog nivoa integracije ljudskog društva ispoljava se kroz dve pojave koje su poprimile karakter opštih društvenih zakonitosti savremenog sveta. Prva od njih

je **nedeljivost mira**. Pod tim, danas uobičajenim pojmom, podrazumeva se činjenica da je svet, kao ljudsko društvo, postao u tolikoj meri međusobno povezan, da svaki rat, po svom društveno-političkom karakteru, postaje rat međunarodnih razmera i kao takav u sebi nosi opasnost prerastanja u svetski rat. Druga pojava je - opadanje efikasnosti vojne sile kao sredstva uspostavljanja dominacije i hegemonije u odnosima između društvenih grupa, uprkos snažnom razvoju ratne tehnike.

7.

Kada se posmatra istorija ratova, uočava se pojava **neprekidnog bogatstva sadržaja rata** kao disjunktivnog društvenog procesa. I ona ima karakter jedne od opštih zakonitosti egzistiranja rata kao društvene pojave, pa je stoga njeno uvažavanje metodološki zahtev koji se ne sme prenebregnuti u sociološkom određenju rata.

Konkretno, praktično ta se zakonitost ispoljava kroz činjenicu da — ukoliko se društveni život bogatio, ukoliko se diferencirao na sve veći broj društvenih delatnosti i na sve veći broj društvenih institucija, utoliko se razvijao i proces neposrednog ili posrednog uključivanja tih delatnosti i institucija u funkciju oružane borbe, odnosno vođenja rata. Danas je rat u tom smislu postao totalni društveni proces, tj. vođenje rata uključuje u sebe angažovanje svih društvenih delatnosti i svih institucija od proizvodnih do naučnih i umećničkih.

Uzimanje u obzir i te činjenice, značajno je za razumevanje društvene prirode rata, posebno u savremenim uslovima. Na primer, ako se nema u vidu ta zakonitost, danas nije moguće dovoljno pouzdano sagledati kolika je vojna sila neke zemlje. Takođe, nije moguće ceniti sposobnost neke zemlje za vođenje rata bez uzimanja u obzir te činjenice, jer savremeni rat zahteva uključivanje svih delatnosti i svih institucija, a mogućnost zemlje da to ostvari zavisi od mnogobrojnih činilaca kao što su: cilj rata, karakter političkog i ekonomskog sistema zemlje, odnos političkih i klasnih snaga u zemlji, međunarodni uslovi itd.

U zaključku možemo rezimirati da smo kao bitna teorijsko-metodološka stanovišta sociološkog određenja rata kao društvene pojave utvrdili: da su ratovi vođeni od nastanka ljudskog društva; da je rat najantagonističkiji disjunktivni društveni proces zbog toga što je zapravo takva radnja koja ima za cilj ostvarivanje interesa zaraćene strane nametanjem svoje volje protivniku i što se to postiže oružanom borbom, te je kao takav pojava koja sama u sebi ne sadrži svoju svrhu; da je rat ne samo oblik, već i sredstvo rešavanja društvenih protivurečnosti, pa stoga sociološko određenje rata podrazumeva i objašnjenje njegove društvene opravdanosti, što se postiže utvrđivanjem njegove društveno-političke suštine primenom složenog kriterijuma; da oružana borba, kao glavni način ispoljavanja društvene prirode rata, sopstvenom, relativno samostalnom, prirodom višestruko utiče na ispoljavanje rata kao oblika rešavanja društvenih protivurečnosti; da je rat društveno-istorijska pojava ne samo po svojim uzrocima, već i po tome što su kvalitet i kvantitet svakog činioaca relevantnog za vođenje rata, pojedinačno uzev, također društve-

no-istorijski uslovljeni; da postoji povezanost između rata kao oblika rešavanja društvenih protivurečnosti i opšteg istorijskog procesa integracije ljudskog društva; da se sa razvojem društvenog života neprekidno bogati i sadržaj rata kao disjunktivnog društvenog procesa.

MENSUR IBRAHIMPASIĆ

CONTRIBUTION OF WAR TO SOCIOLOGICAL DETERMINATION
AS A SOCIAL PHENOMENON

SUMMARY

When one considers the history of wars, one notices the phenomenon of the continual enrichment of the contents of war as a disjunctive social process. And it seems to be one of the general laws of the existence of war as a social phenomenon. Its consideration, therefore, is a methodological demand which should not be neglected in the sociological determination of war.

We could say, in short, that in this article we have established the essential theoretical-methodological standpoint of the sociological determination of war as a social phenomenon: that wars have been waged since the beginning of human society; that war is the most antagonistic disjunctive social process because it is actually an action the purpose of which is the realisation of the interests of the belligerent side, the forcing of its will on the adversary and that this is achieved through armed combat, also that it is, as such, a phenomenon which does not itself contain its purpose; that war is not only a form, but also a means of solving social contradiction and therefore the sociological determination of war also means and explanation of its social justification, which may be achieved by establishing its socio-political essence through the application of complex criteria; that armed combat, as the main method of demonstrating the social nature of war, through its own, relatively independent nature, has multiple effects on the emergence of war as a form of solving social contradiction; that war is a socio-historical phenomenon not only by its patterns, but also by the fact that the quantity and quality of each factor relevant to the waging of war is separately conditioned, including socio-historically; that there is a connected between war as a form of solving social contradiction and the general historical process of the integration of human society; that with the development of social life the contents of war is continually enriched as a disjunctive social process.

Prevela Andrijana Hewitt